

«ЕКОЛОГІЧНА КАЗКА» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЕТИЧНИХ ПОНЯТЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Валентина Мелаш, Людмила Приступа

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті висвітлюються психолого-педагогічні основи екологічної освіти та виховання, формування екоетичних понять у молодших школярів; визначається роль екологічної казки в цьому процесі; обґрунтовується доцільність застосування казки під час вивчення курсу «Екологія рідного краю». Пропонується методика проведення уроку-казки «Вплив людини на довкілля», виховного заходу «Гармонія людини і природи» за участю Маші та Ведмедя та бесіди на етичну тему «Будь багатий, як Земля».

Ключові слова:

екологічна освіта та виховання, екоетичні поняття, екологічне виховання.

Аннотация:

Мелаш Валентина, Приступа Людмила. «Экологическая сказка» как средство формирования экоэтических понятий у младших школьников.

В статье освещаются психолого-педагогические основы экологического образования и воспитания, формирования экоэтических понятий у младших школьников; определяется роль экологической сказки в этом процессе, обосновывается целесообразность использования сказки во время изучения курса «Экология родного края». Представлена методика проведения урока-сказки «Влияние человека на окружающую среду», воспитательного мероприятия «Гармония человека и природы» с участием Машы и Медведя и беседы на этическую тему «Будь богатый, как Земля».

Ключевые слова:

экологическое образование и воспитание, экоэтические понятия, экологическая сказка.

Resume:

Melash Valentyna, Prystupa Lyudmila. «Ecological tale» as the means of eco-ethical notions formation in the primary school children.

The article deals with psychological-pedagogical basis of environmental education and upbringing, formation of eco-ethical notions in the primary school children; it defines the role of the ecological tale in this process, justifies the practicability of using the ecological tale in the course of "Ecology of the native land". The authors suggest the technique of giving a lesson of fairy-tale type "Influence of man on the environment", educational lesson "Harmony of man and nature" with participation of Mary and Bear and moral conversation "Be rich as Earth".

Key words:

environmental education and upbringing, eco-ethical notions, ecological tale.

Постановка проблеми. Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу життю людей, тому навчально-виховна діяльність школи має бути спрямована на виховання екологічної культури учнів, щоб виростити покоління, яке охоронятиме довкілля. Отже, одним із головних завдань школи є зміна стереотипів мислення, переоцінка цінностей у свідомості учнів.

Дбайливе ставлення кожної людини до природи можливе тільки за наявності екологічної культури, уявлень про екоетичні поняття, які повинні формуватися, починаючи з дитинства [1]. Тому початкова школа відкриває великі можливості для екологічного виховання, а екологічні казки є найефективнішим засобом цього процесу.

Робота виконана відповідно до проблематики студентської наукової лабораторії «Екологічна освіта для сталого розвитку» Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького у руслі теми «Проблеми формування екологічної етики учнів, учнівської молоді та широких верств населення, розробка інноваційних технологій для формування екологоорієнтованих цінностей».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми екологічного виховання та формування етичного ставлення до природи у школярів були предметом досліджень як класиків педагогічної думки (В. Сухомлинський, К. Ушинський), так і сучасних учених (О. Бараш, С. Глазачев, В. Горощенко, С. Дерябо, Н. Жестова, Л. Іщенко, К. Корсак, І. Матрусов, Є. Писарчук,

А. Пономарьова, Л. Сахно, І. Суравегіна, Г. Ткачук, В. Ясвін) [22, с. 86–87].

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є обґрунтування значення екологічного виховання молодших школярів і формування екоетичних понять засобом екологічної казки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В обстановці погіршення екологічної ситуації в Україні, зниження життєвого рівня, браку стійких моральних орієнтирів, домінування споживацької психології, в атмосфері байдужості й потурання, безкарності за екологічні правопорушення, формування нового розуміння людиною, особливо майбутнім поколінням, своїх обов'язків перед природою непросто. І все-таки загальноосвітня школа покликана вже сьогодні проявити наполегливість у виховання нової генерації, якій притаманне особливе бачення світу як об'єкта її постійної турботи [2, с. 62–67].

Фізіологічні та психологічні особливості дитини молодшого віку не дозволяють переобтяжувати її когнітивну сферу, дитина «...мислить образами, формами, фарбами, звуками» (К. Ушинський), тому здатна до систематизації та усвідомлення знань через певні образи. Чим яскравішим є образ, тим сильніше впливає він на емоційну сферу дитини, забезпечуючи міцність запам'ятовування отриманої інформації [5].

Яскраві образи в поєднанні з пізнавальною інформацією втілені в казках. Психологи, педагоги, лінгводидакти вважають казку дієвим засобом виховання й використовують її для розвитку різ-

них сторін особистості дитини. Проте як засіб екологічного виховання авторська казка природознавчого змісту використовується недостатньо.

Прислухаймося до порад великого педагога В Сухомлинського, який надавав важливого значення жанру казки в початковій школі. «Із казки бере дитина перші уявлення про справедливість і несправедливість... Казка для маленьких дітей – це не просто розповідь про фантастичні події; це – цілий світ, у якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю. Дитині хочеться не тільки слухати казку, а й самій розповідати її, хочеться не тільки слухати пісню, а й самій співати, не тільки спостерігати за грою, а й брати участь у ній» [4].

Екологічні казки ненав'язливо виховують у дітях любов до навколишнього світу, навчають розрізняти добро і зло. Вони вчать дитину пізнавати навколишній світ не тільки розумом, але й серцем, а це найголовніше для екологічного виховання людини.

Крім того, кожна казка містить доступну для дітей інформацію про закони природи й довкілля. Тому казки не тільки виховують, а й дають дітям початкові знання про особливості природних явищ, допомагають усвідомити загальну екологічну картину світу. Казки в захопливій формі пояснюють суть екологічних проблем, їх причини, допомагають осмислити навколишній світ і взаємозв'язки всього живого в ньому.

Для формування екоетичного світогляду в молодших школярів нами було впроваджено в навчально-виховний процес методичний комплекс: нестандартний урок-казка та виховні заходи-казки.

Урок-казка «Вплив людини на довкілля» мав на меті сформувані поняття «природи» як естетичної, екологічної, моральної цінності, уміння встановлювати зв'язки у природі, закріплювати вміння учнів групувати та порівнювати об'єкти живої на неживої природі; розвивати пізнавальну активність учнів, увагу та мислення, уміння бачити прекрасне, прищеплювати дбайливе ставлення до природи та речей, створених людиною, залучати учнів до джерел народної мудрості.

Особливістю такого уроку-казки є те, що виклад нового матеріалу здійснювався за допомогою авторської екологічної казки «Джерело». Її сюжет допоміг учням зрозуміти вплив їх вчинків на природу та її мешканців, а також сформулювати правила поведінки у природі. Для виконання домашнього завдання учням було запропоновано підібрати влучні прислів'я та приказки про поведінку людини у природі та наслідки людської недбалості. Використання на уроці екології доречних загадок, приказок і прислів'їв, а також влучних фразеологізмів надає можливість учням не тільки ознайомитися з різними природними

об'єктами, взаємозв'язками між ними, а й залучає до морально-етичних цінностей українського народу, збагачує їхнє мовлення, робить його влучним, образним, яскравим.

Мультиплікаційні казки не випадково люблять діти різного віку. Персонажі мультиплікаційних казок демонструють дитині найрізноманітніші способи взаємодії з навколишнім світом. Вони формують у малюка первинні уявлення про добро і зло, еталони гарного і поганого поведіння.

Через порівняння себе з улюбленими героями дитина має можливість навчитися позитивно сприймати себе, переборювати свої страхи і труднощі, шанобливо ставитися до інших. Події, що відбуваються в мультфільмі, дають змогу підвищувати обізнаність малюка, розвивють його мислення й уяву, формують його світогляд. Отже, мультфільм – це ефективний засіб виховання дитини.

Але не всі мультиплікаційні казки так корисні для наших дітей. На жаль, чимало з тих казок, що транслюються сьогодні, побудовані психологічно, педагогічно чи етично безграмотно й можуть мати небезпечні для дитини наслідки.

Більшість сучасних дітей різного віку обожають дивитися мультиплікаційну казку «Маша та Ведмідь». Проте спостереження батьків, педагогів і психологів свідчать, що після перегляду цієї казки дітями стають більш агресивними, неконтрольованими. Діти беруть приклад із Маші, яка поводить себе зовсім не так, як має вести себе дитина в суспільстві. Проте ми не можемо сказати, що необхідно заборонити дітям дивитися цю казку. Якщо виділити 10 хвилин свого часу й пояснити дитині, де Маша поводить себе неправильно, чому так не можна чинити і як саме треба, то дорослі зможуть спілкуватися з дитиною весело та з користю.

Ми запропонували учням не просто переглянути мультиплікаційну казку «Маша та Ведмідь», але й обговорити її. Кожен учень мав змогу висловити свою думку, виправити поведінку Маші. На основі дитячих роздумів був складений сценарій виховного заходу «Гармонія людини і природи» за участю Маші та Ведмеда.

Під час проведення заходу ми передбачали виконання таких завдань: розкрити поняття «гуманне ставлення до природи», «біоетика», сформулювати екоетичне ставлення до природи, визначити правила поведінки у природі; спрямовувати практичну діяльність учнів, пов'язану з охороною та збереженням довкілля; розвивати логічне мислення та мовлення, артистизм та естетичне сприйняття, формувати творче мислення; збагачувати словниковий запас; виховувати соціальну активність і самостійність, моральну відповідальність за збереження навколишнього світу, еколо-

гічну грамотність і усвідомлення того, що Земля – наш дім; прищеплювати дітям етичне ставлення до всього живого.

Упродовж підготовчого етапу (1 тиждень) у класі демонструвалася мультиплікаційна казка «Маша та Ведмідь». Учні разом із вчителем аналізували поведінку Маші у природі, її неетичні вчинки, водночас відбувалися й репетиції до театралізації казки дітьми.

Безпосередньо в ході виховного заходу-казки учні були посвячені в екологи.

Позакласний захід-казка «Гармонія людини і природи» за участю Маші та Ведмеда передбачав не лише театралізацію казки, посвяту Маші, Миші та Зайчика в екологи, а й участь дітей в іграх екологічного змісту («Земля, вода, повітря, вогонь» та «Упізнай мене»), співання пісень про природу.

Українці споконвічно любили й шанували батьківський край. Вони пишалися своєю рідною землею. У нашій мові збереглося багато ласкавих слів, із якими зверталися люди до неї: землячко, земелька, земляця. Її пестливо гладили натрудженими руками, ніби набираючись теплого родючого ґрунту, проте в обстановці погіршення екологічної ситуації в Україні, зниження життєвого рівня, відсутності стійких моральних орієнтирів, домінування споживацької психології, панування атмосфери байдужості й потурання, безкарності за екологічні правопорушення, формування розуміння людиною, особливо майбутнім поколінням, своїх обов'язків перед природою стає складним процесом.

Більшість учителів акцентує на значенні природи в господарській діяльності людини і майже не звертає належної уваги на її естетичні цінності, а даремно, бо для молодших школярів найдоступнішим є емоційно-естетичне сприйняття природного середовища. Тому нами була проведена етична бесіда «Будь багатий, як земля».

Етична бесіда «Будь багатий, як земля» мала на меті сформулювати поняття «взаємозв'язок діяльності людини й стану Землі»; «основні джерела забруднення й руйнування ґрунту», уявлення про значення ґрунту у природі й житті людини як багатогранної цінності, про охорону й збереження ґрунту; розвивати мовлення учнів, їх уміння фантазувати, спостерігати, узагальнювати, самостійно висловлювати свою думку; прищеплювати навички природоохоронної роботи, моральне та етичне ставлення до рідної землі; виховувати працелюбність і шанобливе ставлення до праці інших.

Ми запропонували учням послухати екологічну казку «Сон про Землю», у якій сама матінка-земля звертається до хлопчика зі словами: «Плачу, бо жадібний дядько біду зі мною робить. Він мене оре й оре і кожного разу одне зерно сіє. Він

тільки бере, а мені добрив не дає, не годує. Скажи це йому».

Нами були проведені контрольні зрізи рівня сформованості екоетичних понять до та після впровадження у навчально-виховний процес методичного комплексу (урок-казка та виховні заходи з використанням авторської екологічної казки).

Характер відповідей учнів до і після впровадження методичного комплексу істотно змінився. Для встановлення конкретної різниці між показниками сформованості екологічних понять ми обчислили приріст знань учнів.

Частка учнів із нульовим і низьким рівнем якості знань істотно зменшилася (30,8 % і 36,5 % до експерименту та 17,0% і 25,0 % після експерименту), тобто різниця загалом становить 25,3%. Кількість школярів із середнім рівнем знань збільшилася на 1,9%.

Винятково важливим є те, що відсоток учнів із високим рівнем засвоєння екологічних знань та етичних понять зріс на 17,5% (7,0% до впровадження екологічної казки у навчально-виховний процес і 24,5% після 6 тижня використання екологічної казки).

Результати демонструють позитивну динаміку засвоєння молодшими школярами екоетичних понять: відсоток учнів із найвищим рівнем сформованості екоетичних понять після експерименту становив 8,2%, на відміну від початкових даних – 2,3%. Отже, частка учнів, що мають найвищий рівень засвоєння екоетичних понять збільшилася на 5,9%.

Таким чином, у результаті апробації наших методичних розробок (впровадження в навчально-виховний процес методичного комплексу: урок-казка, проведення виховних заходів із використанням екологічної казки) спостерігається тенденція до зменшення кількості учнів із нульовим і низьким рівнем екоетичних знань і до збільшення відсотка молодших школярів із високим, і, найголовніше, найвищим рівнем засвоєння екоетичних понять.

Перші результати впровадження показали, що використання екологічної казки разом із використанням спеціальних завдань не лише поглиблює, систематизує набуті знання, а й сприяє розвитку творчих здібностей молодших школярів, формує в них уявлення про природу як джерело добра й краси, морального благополуччя.

Отже, аналіз результатів проведеного дослідження свідчить про те, що використання казки в моральному вихованні молодших школярів є ефективними.

Висновки. В умовах загострення проблем взаємодії людства й природи важливого значення набуває необхідність здійснення екоосвіти та екопросвіти населення як одного з найпотужніших важелів повороту людства в його ставленні до

довкілля від руйнівного, споживацького до конструктивного, дбайливого, відновлювального.

Вихід сучасного суспільства з екологічної кризи можливий за умови формування, починаючи з молодшого шкільного віку, основ екологічної свідомості, що вважається головним складником екологічної культури й регулятором діяльності людини у природі. При реалізації вимог екологічного виховання необхідний комплекс таких методичних засобів і прийомів, завдяки якому вивчення природи, будь-яке спілкування з нею залишало

б у пам'яті дітей глибокий слід, обов'язково впливало б на їхні почуття й свідомість.

Перспективи подальших розробок. Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують можливості використання авторських казок про природу на більш ранніх етапах розвитку дитини (дошкільний вік), а також розширення спектра методів, які варто використовувати в роботі з казкою, вивчення специфіки їх використання з урахуванням індивідуальних особливостей дітей.

Список використаних джерел

1. Концепція екологічної освіти України. Затверджено рішенням Колегії МОН України № 13/6-19 від 20.12.2001 р.
2. Конюхова Т.С. Характеристика загальних підходів до екологічної освіти й виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі // Освіта Донбасу. – 2006. – № 5 (118). – С. 62-67.
3. Левченко С.М. Екологічне виховання учнів молодших класів / С.М. Левченко, О.І. Опря // Проблеми трудової і професійної підготовки: наук.-метод. зб. – Слов'янськ: СДПУ, 2009. – Вип. 14, С.86-87.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Рад. школа, 1988. – 272с.
5. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – 416с.

References

1. *Conception of ecological education in Ukraine.* (2001). MES Ukraine. [in Ukrainian].
2. Koniukhova, T. S. (2006). *Characteristics of general approaches to ecological education and upbringing of pre-school children at present time.* *Osvita Donbasu.* 5 (118). 62-67. [in Ukrainian].
3. Levchenko, S. M. (2009). *Ecological education of junior school pupils.* In S. M. Levchenko, O. I. Oprya. *Problems of vocational and professional training: scientific and methodical collection.* Slovyans'k: SSPU, 14, 86-87. [in Ukrainian].
4. Sukhomlinskiy, V. A. (1988). *Giving the heart to children.* Kiev: Rad. Shkola. [in Russian].
5. Ushyns'kyi, K. D. (1983). *Selected pedagogical works.* Kyiv: Rad. Shkola. [in Ukrainian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Мелаш Валентина Дмитрівна

Пристапа Людмила Вікторівна,

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.691

Надійшла до редакції: 26.04.2013 р.

Прийнята до друку: 14.06.2013 р.